

## بررسی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکل‌های دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی در دانشگاه از نگاه دانشجویان

داود رنجبران<sup>۱</sup>

### چکیده

**هدف:** تحقیق حاضر به منظور شناخت نقش تشکل‌های دانشجویی در مهندسی فرهنگی از نگاه دانشجویان دانشگاه تهران انجام و در آن از نظریه‌های شاین، هافسد، پارسونز و غیره ... استفاده شده است. **روش:** روش این تحقیق مبتنی بر روشهای مطالعه اسنادی و توصیفی - تحلیلی با استفاده از روش پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق، دانشجویان دختر و پسر دانشگاه تهران می‌باشد. تعداد ۵۰۰ نفر با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری تصادفی ساده در پژوهش انتخاب شده است. **یافته‌ها:** ۱. بین توانایی تشکل‌های دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی و تأثیرگذاری واقعی آنها در دانشگاه تفاوت وجود دارد. ۲. بین توانایی تشکل‌های دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی در بعد فرهنگی و تأثیرگذاری واقعی آنها در دانشگاه تفاوت وجود دارد. ۳. بین توانایی تشکل‌های دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی در بُعد اجتماعی و تأثیرگذاری واقعی آنها در دانشگاه تفاوت دارد. ۴. بین توانایی تشکل‌های دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی و تأثیرگذاری واقعی آنها در دانشگاه تفاوت وجود دارد. **نتیجه‌گیری:** به هر میزان توانایی بالقوه تشکل‌های دانشجویی به توانایی بالفعل تبدیل شود، می‌توان شاهد تأثیر بیشتر این تشکل در مهندسی فرهنگی بود. تشکل‌های دانشجویی می‌توانند تأثیر زیادی در مهندسی فرهنگی در دانشگاه داشته باشند. هر چند فعلاً سهم آنها در مهندسی فرهنگی کم است، ولی می‌توان با یک برنامه‌ریزی منسجم و هدفدار در آینده، شاهد تأثیر بیشتر آنها در عرصه فرهنگی دانشگاه بود.

**واژگان کلیدی:** تشکل‌های سیاسی، مهندسی فرهنگی، فرهنگ، تفکر مهندسی، ابعاد مهندسی فرهنگی.

♦ دریافت مقاله: ۹۳/۰۴/۱۲؛ تصویب نهایی: ۹۳/۰۸/۱۹.

۱. دکترای تاریخ و تمدن اسلامی؛ استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه هنر تهران / آدرس: تهران، خیابان حافظ، خیابان شهید سرهنگ سخانی، بعد از تقاطع سی تیر، پلاک ۵۶، دانشگاه هنر تهران / شماره: ۶۶۴۱۳۲۵۴ / Email: d.ranjbaran@art.ac.ir

## الف) مقدمه

حضرت امام (ره) در مورد اهمیت فرهنگ می‌فرماید: «فرهنگ اساس ملت است، اساس ملیت یک ملت است. اساس استقلال یک ملت است» (امام خمینی، بی‌تا، ج ۶: ۹۴). «فرهنگ مبدأ همه خوشبختی‌ها و بدبختی‌های ملت است» (همان، ج ۳: ۳۰). «اگر انحرافی در فرهنگ یک کشور پیدا شود... دیری نخواهد گذشت که انحراف فرهنگی بر همه غلبه می‌کند و همه را خواهی نخواهی به انحراف می‌کشاند» (همان، ج ۱۷: ۲-۳).

نظریه فرهنگ به رغم احیای دوباره آن در ایجاد الگویی متقاعدکننده در مورد اثرات علی فرهنگ، موفق نبوده است. آن سوئیذلر (۱۹۸۶) در مقاله‌ای نافذ از این بحث می‌کند که الگوی مسلطی که برای فهم آثار فرهنگ بر کنش به کار می‌رود، هنوز بر فرهنگ به عنوان ارزش تأکید می‌کند. سوئیذلر یادآور می‌شود که تنها اندکی از جامعه‌شناسان واقعاً به این الگوی شدیداً انتقاد شده «وبری-پارسونزی» که فرهنگ را به واسطه ارائه اهداف یا ارزشهای غایی شکل‌دهنده کنش می‌داند، باور دارند. در حقیقت، اکنون اکثر نظریه‌پردازان پذیرفته‌اند که ارزشهای فرهنگی (امری) اجتماعاً مورد مجادله است (دیویدوف، ۱۹۷۳؛ ابراهیمیان، ۱۳۹۱)؛ زیرا فرهنگ از جمله مفاهیمی است که به راحتی تن به تعریف‌پذیری نمی‌دهد.

مهندسی فرهنگی؛ یعنی تلاش برای تنظیم، سازماندهی و بهینه‌سازی روابط بین مجموعه نهادهای سهیم و تأثیرگذار در فرهنگ جامعه با نگرش نظاممند و کل‌گرا (صادق‌زاده، ۱۳۸۷؛ مهردوست و همکاران، ۱۳۹۰). یکی از نگرشهای بنیادی، جهت‌دهنده و تأثیرگذار در مهندسی فرهنگی، واکاوی نقش و کارکرد نظام آموزشی (آموزش عالی) در فرهنگ‌سازی است. آموزش عالی به عنوان قسمتی از نظام آموزشی، بخشی از مهندسی فرهنگی است. تجربه کشورهای چونی: آمریکا (۱۹۵۷)، ژاپن (۱۹۴۸) و کره جنوبی در سالهای اخیر، به خوبی نشان می‌دهد که تغییر و بازنگری در ساختار آموزش و پرورش در ادوار تاریخی، در حفظ و بقای رشد و توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ملتها تأثیر حیاتی داشته است. اصولاً نظام آموزشی غیر هدفمند و به دور از فلسفه مبتنی بر نظام ارزشی جامعه، قادر به ترسیم نقشه راه و مهندسی فرهنگی نبوده و عملاً اینکه بخواهیم کشور اول در سطح منطقه باشیم را در چشم‌انداز ۲۰ ساله غیرعملی می‌نماید.

مقام معظم رهبری نیز می‌فرماید: «یکی از سند‌های بالادستی مورد نیاز کشور، تدوین نقشه مهندسی فرهنگی است که باید در آن، ضمن ترسیم وضع مطلوب، نیازها دیده شود. تعیین اولویتها، ترسیم اجزا، بررسی موارد مورد

### ۳۹ ♦ بررسی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی ...

غفلت و انجام سرمایه‌گذاری‌های لازم، لازم و ضروری است. این کار از نقشه جامع علمی کشور سخت‌تر است و باید به این مسئله پرداخت» (۱۳۹۰/۳/۲۳).

فرهنگ مقوله‌ای بسیار پیچیده، چند بعدی، با اجزای فراوان و به شدت در هم تنیده و تحت تأثیر هزاران متغیر شناخته و ناشناخته است. اگر فرهنگ این باشد که توضیح داده شد، مهندسی فرهنگ عبارت خواهد بود از سامان‌بخشی، اصلاح، جهت‌دهی و ارتقای این مقوله به صورت آگاهانه و بر اساس تلقی مشخص از فرهنگ و بر اساس شناختی که از آن دارد. با مهندسی فرهنگ، آن فرهنگی که مطلوب است و باید مبنای شکل‌گیری محیط زیست فرهنگی قرار گیرد، مشخص می‌شود. (نیکوبرام و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۲)

مهندسی فرهنگ رویکردی کاملاً مفهومی، تخصصی، زیرساختی و در عین حال عملیاتی است. همین ویژگی‌هاست که فرهنگ را متفاوت و غالب بر سایر عرصه‌ها ساخته است و به همین خاطر است که می‌گویند علاج ناهنجاری فرهنگی، درمان فرهنگی؛ علاج ناهنجاری اجتماعی، درمان فرهنگی و حتی درمان ناهنجاری سیاسی، نیز درمان فرهنگی است. مهندسی فرهنگ؛ یعنی پاسخ خلاقانه به چالش‌های موجود در همه ابعاد توسعه کشور. مدیریت فرهنگی نیز علی‌القاعده باید در اختیار کسانی باشد که بر هندسه فرهنگی جامعه، ابزارهای نوین و روشهای کارآمد و بهنگام آن مسلط باشند. در غیر این صورت، حتی اگر طراحی مهندسی فرهنگ ما ایده‌آل باشد، بنای آن را باید متذکر شد که مطالعه فرهنگ شهروندی در عصر حاضر یک ضرورت مدیریتی است. فرهنگ شهروندی مانند سایر عناصر فرهنگ، با توجه به موقعیت، کارکرد یا وظیفه اجتماعی که بدان محول شده، باید بررسی شود. نظریه‌های فرهنگ شهروندی بر این است که شهروندی یک مفهوم پویا و ناشی از بسترسازی «اجتماعی، فرهنگی، تکنولوژی، حقوقی و سیاسی» است. (همان: ۷۳)

حال سؤال اساسی این است که با توجه به ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مهندسی فرهنگی، تشکلهای دانشجویی چه نقشی می‌توانند در مهندسی فرهنگی در دانشگاه داشته باشند؟

### ب) اهداف تحقیق

#### هدف اصلی:

- بررسی نقش تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در دانشگاه.

#### ۴۰. فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

##### اهداف فرعی:

- بررسی نقش تشکل‌های دانشجویی در مهندسی فرهنگی در دانشگاه؛
- بررسی نقش تشکل‌های دانشجویی در مهندسی فرهنگی در دانشگاه در بُعد فرهنگی؛
- بررسی نقش تشکل‌های دانشجویی در مهندسی فرهنگی در دانشگاه در بُعد سیاسی؛
- بررسی نقش تشکل‌های دانشجویی در مهندسی فرهنگی در دانشگاه در بُعد اجتماعی.

##### ج) ادبیات پژوهش

همان طور که ذکر شد، فرهنگ پذیرش‌های هنجاریافته اجتماعی است. فرهنگ دارای سه لایه اصلی است: لایه زیرین، لایه مفروضات اساسی؛ لایه میانی، لایه ارزشها و لایه بیرونی، لایه نمادها. در مهندسی فرهنگی، اجزای این لایه‌ها و چگونگی ارتباط بین این اجزا در هر لایه و ارتباط آنها با اجزای سایر لایه‌ها صورت می‌پذیرد (ناظمی، مهدی، ۱۳۸۴). شاید بتوان گفت آنچه منجر به ایجاد یک نظام مهندسی فرهنگی می‌شود، قبل از هر چیز، داشتن ایده مناسب برای رسیدن به مهندسی فرهنگی است. به تعبیر دیگر؛ داشتن بینشی در قالب فرمول ذیل، می‌تواند برای پردازش موضوع مفید باشد:

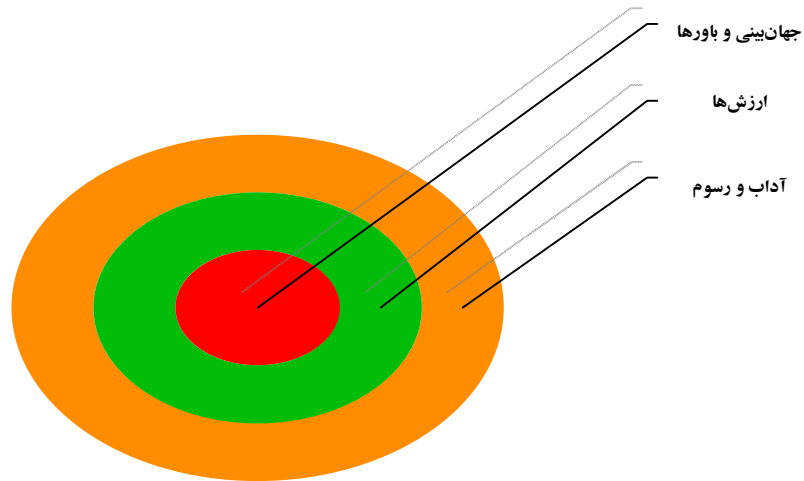
$$\text{تفکر مهندسی} + \text{تفکر فرهنگی} = \text{تفکر مهندسی فرهنگی}$$

##### ۱. تفکر مهندسی

تفکر مهندسی همان تفکر و بینش سیستمی است. هر مهندسی با توجه به اینکه در نظام مدیریت سیستمی خود چه داده‌هایی را باید وارد کند، چگونه آنها را پردازش کند و چه خروجی از آن سیستم دریافت کند، به مهندسی حوزه کاری خویش می‌پردازد.

**تفکر فرهنگی:** یکی از نسبت‌هایی که به انسان داده شده، فرهنگی بودن انسان است که از آن به «موجود فرهنگی» تعبیر می‌شود. ادگار شاین در دهه ۱۹۸۰ نظریه‌ای را مطرح کرد که در بحث «فرهنگ سازمانی» بسیار تأثیرگذار بود. طبق نظریه او، فرهنگ از سه سطح و لایه تشکیل می‌شود: در بیرونی‌ترین لایه، «مصنوعات» قرار می‌گیرند. پس از مصنوعات و در سطح میانی، «ارزشها و هنجارهای رفتاری» قرار دارند و در عمیق‌ترین لایه نیز هسته‌ای از «باورها و مفروضات» جای گرفته است. (قمی، بی‌تا؛ نقل از: مهردوست و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۸). با توجه به این توضیح، قالب مفهومی و الگوی طرح شاین به شکل ذیل است:

بررسی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی ... ۴۱



نمودار ۱: قالب مفهومی و الگوی طرح شاین

## ۲. مهندسی فرهنگ

مهندسی فرهنگ، شناخت دقیق ماهیت فرهنگ در وضعیتهای موجود، مطلوب(هدف) و آرمانی در سطوح فرهنگ ملی، عمومی، حرفه‌ای و سازمانی است. در مهندسی فرهنگ، ساماندهی محتوایی و شکلی فرهنگ، ارتقا و به‌روزرسانی آن برای پاسخگویی به نیازهای موجود و فرارو و نیز مواجهه یا رقابت با سایر فرهنگهای مدنظر در حوزه فرهنگ اسلامی ایرانی به منظور دستیابی به «نظریه‌پردازی» و «بازپژوهی» است. مهندسی فرهنگ مبانی، چارچوب، ساختار و شاخصهای دقیق، روشن(متمایز) و روزآمد برای فرهنگ ایرانی اسلامی است. (سبحانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۸؛ مهردوست و همکاران، ۱۳۹۰)

## ۳. تعریف مهندسی فرهنگی

#### ۴۲. فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

مهندسی فرهنگی اصطلاح چند معنا<sup>۱</sup> و کثیرالاضلاع<sup>۲</sup> است که به تازگی در فضای فرهنگی کشور مطرح شده و تا حدی به موضوع مهندسی اجتماعی<sup>۳</sup> شباهت دارد. از این رو، تعاریف گوناگونی از آن ارائه شده که هر یک، بُعد خاصی را در نظر گرفته است. (مهردوست و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۹)

#### ۴. تمایز مهندسی فرهنگ با مهندسی فرهنگی

مهندسی فرهنگی با کمی تمایز از بحث مهندسی فرهنگ قابل تفکیک است. با تأکید بر این نکته که مهندسی فرهنگ، بر مهندسی فرهنگی است. مهندسی فرهنگ شامل طراحی، نوسازی و بازسازی سیستم فرهنگ است؛ در حالی که مهندسی فرهنگی به معنی مشخص کردن کارکردها و متناسب‌سازی ساختار با آنهاست. (همان: ۴۰)

#### ۵. تعریف فرهنگ

فرهنگ از نظر امام خمینی (ره) آن چیزی است که فرد یا جامعه‌ای بر آن اساس تربیت شده، فکر می‌کند و رفتار می‌کند. بنابر این، فرهنگ از دیدگاه حضرت امام (ره): هویت‌ساز، مولد تربیت، اخلاق‌محور و تفکر‌پرور است. (امام خمینی، بی‌تا، ج ۱۰: ۲۱)

در اندیشه امام (ره)، فرهنگ مرزهای مشخصی دارد. در این ارتباط می‌توان به گزاره‌هایی چون: «پیشرفت مادی، فرهنگ نیست» و «صنعت، فرهنگ نیست» اشاره کرد. ایشان می‌فرمایند: «... ما الان از فرهنگ و اکثر علوم، احتیاجی به خارج نداریم و اگر در صنعت هم مانند آنها نیستیم، نباید خودمان را ببازیم و بگویم که آنها پیشرفته هستند و ما همه چیزمان باید خارجی باشد، نه مسئله این جور نیست». (همان، ج ۱۸: ۲۱۹)

اندیشه‌های فرهنگی مقام معظم رهبری، مجموعه‌ای از شاخصه‌های نهفته در فرهنگ ایرانی و اسلامی جامعه ایران را نشان می‌دهد. ایشان در تعریف فرهنگ و مسائل فرهنگی با اشاره به مقوله کلیدی مهندسی فرهنگی می‌فرمایند: «فرهنگ، یک سیستم است و دارای انواع و اجزایی است و مهندسی فرهنگ به عنوان یک مهندسی سیستم باید انجام پذیرد. فرهنگ یک جامعه، اساس هویت آن جامعه است... در مهندسی فرهنگ، همه انواع فرهنگ باید مهندسی شوند. انواع فرهنگ عبارتند از: فرهنگ ملی، فرهنگ عمومی، فرهنگ تخصصی، فرهنگ سازمانی، فرهنگ ملی». (برگرفته شده از سایت دانشگاه آزاد اسلامی استهبان <http://iauest.ac.ir/41.html>)

---

1. Polysemous  
2. Multilateral  
3. Social Engineering

#### ۴۳ ♦ بررسی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی ...

در نگاه ایشان، فرهنگ از چنان اهمیتی برخوردار است که با سرنوشت اجتماعی ملتها گره خورده است. این مسئله نشانگر اهمیت فرهنگ در اندیشه رهبر معظم انقلاب است: «فرهنگ به عنوان شکل دهنده ذهن و رفتار عمومی جامعه است. اندیشیدن و تصمیم گیری جامعه بر اساس فرهنگی است که بر ذهن آنها حاکم است. در داخل کشور، چیزهایی که در فرهنگ عمومی ضعیف است یا جایش کم است، کدام است؟ یکی از آنها انضباط است؛ دیگری اعتماد به نفس ملی و اعتزاز ملی است؛ مورد بعدی، قانون پذیری است؛ مقوله بعدی، تدبیر و دین باوری است». (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار عالمان و روحانیون تبریز، ۱۳۷۲/۵/۵).

ادگار شاین تعریفی جدید و قابل توجه از فرهنگ ارائه کرد که مبنای بسیاری از پژوهشهای فرهنگی دهه های اخیر قرار گرفته است. شاین می گوید: «فرهنگ مجموعه ای است از اصول اساسی و راه حل های مشترک برای مشکلات جهانی تطابق بیرونی (چگونه زنده بمانیم) و انسجام درونی (چگونه کنار هم بمانیم)». این مفروضات و اصول اساسی، در طول زمان تکامل می یابند و از نسلی به نسل دیگر منتقل می شوند. طبق نظر شاین، مفروضات اساسی هر گروه نمایانگر جهان بینی آن گروه است. شاین بر این باور است که: «فرهنگ، مجموعه ای است از رفتارها، ساخته ها، ارزشها و باورها، نظامهای معنا و روشهای یادگیری مشهود و نامشهود». به طور مثال، هنر و معماری، نمادها و آیینها که در ساخته های دست بشر متجلی می شوند، به صراحت یا تلویحی نمایانگر فرهنگ هستند که برای کشف آنها باید پرسید و پرسید. شاین می گوید: فرهنگ در سطوح مختلفی قابل جستجو است و درک هر سطح نیازمند به کارگیری روشهای مختلفی چون: مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه و تفسیر است. در عمیق ترین سطح، مفروضات اساسی قرار دارند که فرهنگ بر پایه آنها ساخته می شود و شکل می گیرد. بر پایه همین مفروضات، ارزشها و باورهای افراد به وجود می آیند و در سطح روین در قالب رفتارها و مصنوعات آن متبلور می شود. لذا مشاهده می شود در حالی که مفروضات اساسی ظاهراً مشهود نیستند، اما در قالب رفتارها، مصنوعات و ارزشها و باورهای افراد مشهود و متجلی می شوند (رابینز،<sup>۱</sup> ۱۹۸۷). به تعبیر دیگر؛ برای پیدا کردن و درک فرهنگ باید از مشهودات (رفتارها و مصنوعات) شروع کرد. بر اساس دیدگاه شاین، هر فرهنگ از سه لایه تشکیل شده است:

لایه اول: مصنوعات و ابداعات؛ مظاهر فرهنگ و شامل مصنوعات بشری، فناوری و الگوهای رفتاری می باشند (که آشکارند اما کشف رمز آنها مشکل است). این سطح شامل تمام پدیده هایی است که یک فرد می تواند ببیند، بشنود و احساس کند؛ مانند زبان، فناوری، مراسم، داستانها، جشنها.

#### ۴۴ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

لایه دوم: ارزشهای حمایتی؛ در واقع این لایه، مورد تأکید پژوهشگران فرهنگ و اغلب مطالعات بر این سطح متمرکز است. مطالعه ارزشها، امکان درک لایه مظاهر و نمادها را فراهم می‌کند (که ترجیح‌های مورد حمایت را بیان می‌کنند) و شامل ارزشهایی است در مورد اینکه کارها چگونه باید انجام شوند یا در وضعیت جدید، فرد چه واکنشی باید از خود نشان دهد و رفتار کند. این سطح کمتر قابل مشاهده است.

لایه سوم: لایه مفروضات و باورها؛ مفروضات فرهنگی، نوع ارزشها را تعیین می‌کند و بدون چون و چراست (که منبع نهایی ارزشها و اقدامها هستند) و شامل عقایدی است در مورد اینکه یک سازمان چگونه باید عمل کند. به عنوان مثال، تصمیم‌گیری در یک سازمان توسط افرادی که دارای اندیشه عالی‌اند، صورت بگیرد یا به وسیله افرادی که در رتبه بالا قرار دارند! این سطح قابل مشاهده نیست. (نیکومرام و همکاران، ۱۳۹۰؛ فرهی بوزنجانی، ۱۳۸۶؛ فاضلی، ۱۳۸۶؛ صالحی، ۱۳۸۷)

#### ۶. تعاریف ناظر به آثار فرهنگ

سومین دسته از تعاریف فرهنگ، تعاریفی‌اند که توجه به آثار تاریخی، اجتماعی و فردی فرهنگ داشته، فرهنگ را از این منظر تعریف کرده‌اند. گرت هافسرد در این رابطه به دو مفهوم «فرهنگ اول» و «فرهنگ دوم» اشاره می‌کند. فرهنگ اول در موسیقی، نقاشی، رقص، فولکلور و ادبیات جلوه می‌کند. تأکید این فرهنگ بر یک محصول و یک دست‌ساخته است؛ چیزی که سازنده میراث فرهنگی جامعه است. در این چارچوب، فرهنگ، بخش انسان‌ساخته محیط ماست. فرهنگ دوم «نرم‌افزار ذهن» است؛ پدیداری جمعی که همه مردمی که در آن محیط زندگی می‌کنند در آن سهیم‌اند. همین برنامه‌ریزی جمعی است که اعضای یک گروه را از گروه‌های دیگر متمایز می‌کند. این قسمت، شامل نهادها، نظام قانونی، شیوه‌های حکومت، الگوهای خانواده و عرفهای اجتماعی است و در کل، همه فعالیتها، کنشهای متقابل و داد و ستدهای جامعه را تعریف می‌کند. (راهبردهای عملی توسعه فرهنگی، ۲۸۴) برگرفته شده از سایت شورای عالی انقلاب فرهنگی، <http://mh.farhangoelm.ir/Home>

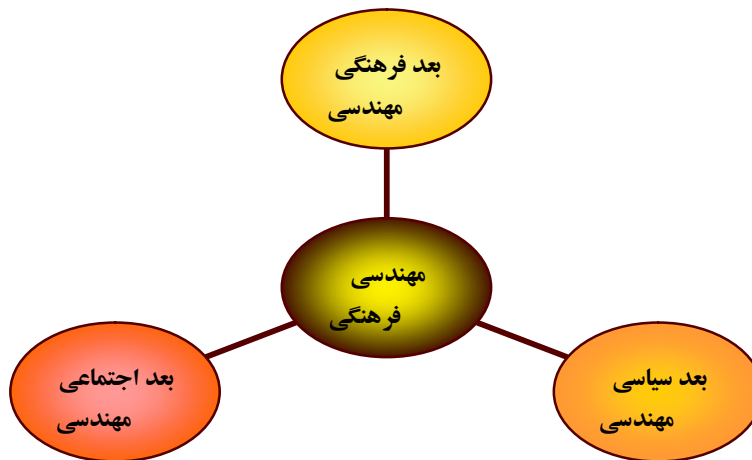
#### د) چارچوب نظری و الگوی مفهومی تحقیق

در این پژوهش، از نظریه نظام شخصیت پارسونز استفاده می‌شود. در این قسمت، با استفاده از الگوی نظام شخصیت پارسونز، شاخصهای فرهنگی نظریه اینگلهارت و نیز دسته‌بندی ارائه شده از اجزای مختلف فرهنگ در طرح ساماندهی امور فرهنگی، الگوی مفهومی مسئله ارائه می‌شود. با تبیین نظریه کنش پارسونز و شاخصهای ابعاد فرهنگی اینگلهارت می‌توان آن بخش از فرهنگ جامعه را که متأثر از آموزش و پرورش و نهادهای آموزشی در



بررسی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی ... ۴۵

بخشهای اقتصادی، سیاسی - امنیتی، اجتماعی - فرهنگی، فناورانه و... است، به چهار حوزه اصلی فرهنگ دینی، فرهنگ عمومی (اجتماعی)، فرهنگ سیاسی و فرهنگ اقتصادی جامعه تقسیم کرد و الگوی مفهومی مسئله بررسی نقش تشکلهای و کانونهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی کشور را مطابق شکل ذیل توسعه داد که در این تحقیق به سه بعد آن پرداخته شده است.



نمودار ۲: الگوی مفهومی پژوهش

## هـ) روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش حاضر، پیمایشی است، تا توصیف و تبیین اطلاعات جمع آوری شده در خصوص موضوع «بررسی تأثیر تشکلهای دانشجویی بر مهندسی فرهنگی در دانشگاه»، بر مبنای آن انجام پذیرد.

۱. **آزمودنیها و جامعه آماری:** جامعه آماری تحقیق حاضر، کلیه دانشجویان دانشگاه تهران می باشد که بر اساس فرمول نمونه کوکران، حجم نمونه آماری پژوهش، ۳۸۸ نفر انتخاب شد با توجه به نیاز نمونه افراد عضو تشکلهای، به ۵۰۰ نفر افزایش یافت.

#### ۴۶ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

۲. روش نمونه‌گیری: به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز در افراد جامعه، از روش تصادفی ساده در این تحقیق استفاده شده است.

۳. ابزارهای اندازه‌گیری: ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، پرسشنامه است. برای سنجش روایی و پایایی پرسشنامه، ابتدا تعداد ۴۰ پرسشنامه بین نمونه آماری (دانشجویان دانشگاه تهران) توزیع و با آزمونهای آلفای کرونباخ، اعتبار پرسشنامه سنجیده شد که اعتبار آن ۷۸ درصد بوده است.

#### (و) یافته‌های تحقیق

فرضیه ۱: به نظر می‌رسد بین توانایی تشکلهای دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی و تأثیرگذاری واقعی آنها در دانشگاه تفاوت وجود دارد.

با توجه به جدول ۱، پاسخگویان توانایی تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی را خیلی بالا (سه درصد اصلاً، سه درصد کم، ۲۲ درصد متوسط، ۳۱ درصد زیاد و ۴۱ درصد خیلی زیاد)؛ ولی اثر واقعی تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی را کم ارزیابی کرده‌اند (چهار درصد اصلاً، ۲۵ درصد کم، ۵۳ درصد متوسط، ۱۷ درصد زیاد و دو درصد خیلی زیاد). این نتیجه نشان می‌دهد فاصله توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی خیلی زیاد است.

جدول ۱: اطلاعات توصیفی میزان تأثیرگذاری در مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی

جمع (درصد)	تأثیرگذاری در مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی					میزان توانایی تأثیر در مهندسی فرهنگی
	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۱۰۰	۲.۶	۳.۲	۲۲.۱	۳۰.۹	۴۱.۲	چقدر در بعد سیاسی تأثیرگذار می‌تواند باشند
۱۰۰	۴.۴	۲۴.۶	۵۲.۶	۱۶.۹	۱.۵	چقدر در بعد سیاسی تأثیرگذار بوده‌اند
۱۰۰	۳.۳	۱۱.۵	۳۳.۹	۲۵.۵	۲۵.۸	جمع (درصد)

T-Test

#### Group Statistics

Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean	N	گروه	تأثیرگذاری در مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی
۰.۰۴۸	۰.۹۹۶	۱.۹۵	۴۳۰	چقدر در بعد سیاسی تأثیرگذار می‌تواند باشند	تأثیرگذاری در مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی

بررسی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی ... ۴۷

۰.۰۴۸	۰.۷۹۷	۳.۱۴	۲۷۲	چقدر در بعد سیاسی تأثیرگذار بوده‌اند
-------	-------	------	-----	---

### Independent Samples Test

t-test for Equality of Means						Levene's Test for Equality of Variances				
95% Confidence Interval of the Difference		Std. Error Difference	Mean Difference	Sig.(2-tailed)	df	t	Sig.		F	
Upper	Lower									
-۱.۰۴۴	-۱.۳۲۵	۰.۰۷۲	-۱.۱۸	۰.۰۰۰	۷۰۰	-۱۶.۵۴۸	۰.۰۰۰	۱۸.۱۲۴	Equal variances assumed	تأثیرگذاری در مهندسی فرهنگی
-۱.۰۵۱	-۱.۳۱۹	۰.۰۶۸	-۱.۱۸	۰.۰۰۰	۶۶۲.۷۸۷	-۱۷.۳۹۰			Equal variances not assumed	در بعد سیاسی

با توجه به اجرای آزمون تی، میزان تفاوت میانگین بین دو متغیر یاد شده، رقمی معادل ۱.۱۹ از ۵ نمره و سطح اعتبار حاصله برابر با ۰.۰۰۰ است. با توجه به اینکه مقدار سطح اعتبار به دست آمده از مقدار ۰.۰۵ کوچکتر است، می‌توان نتیجه گرفت که فرض یک تأیید و فرض صفر آن رد می‌شود. به عبارت دیگر؛ بین توانایی تشکلهای دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی در بعد سیاسی و تأثیرگذاری واقعی آنها در دانشگاه، تفاوت معناداری به لحاظ آماری وجود دارد.

**فرضیه ۲:** به نظر می‌رسد بین توانایی تشکلهای دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی در بعد اجتماعی و تأثیرگذاری واقعی آنها در دانشگاه تفاوت وجود دارد.

با توجه به جدول ۲، پاسخگویان توانایی تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در بعد اجتماعی را خیلی بالا(دو درصد اصلاً، ۹ درصد کم، ۲۰ درصد متوسط، ۳۴ درصد زیاد و ۳۵ درصد خیلی زیاد)؛ ولی اثر واقعی تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در بعد اجتماعی را کم ارزیابی کرده‌اند(شش درصد اصلاً، ۳۶ درصد کم، ۴۲ درصد متوسط، ۱۳ درصد زیاد و سه درصد خیلی زیاد). این نتیجه نشان می‌دهد فاصله توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در بعد اجتماعی خیلی زیاد است.

**جدول ۲:** اطلاعات توصیفی میزان تأثیرگذاری در مهندسی فرهنگی در بعد اجتماعی

جمع (درصد)	تأثیرگذاری در مهندسی فرهنگی در بعد اجتماعی				
	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد

۴۸ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

۱۰۰	۱.۹	۸.۶	۲۰.۴	۳۴.۳	۳۴.۸	چقدر در بعد سیاسی تأثیر گذار می تواند باشند	میزان توانایی تأثیر در مهندسی فرهنگی
۱۰۰	۵.۸	۳۶.۳	۴۲.۱	۱۳.۲	۲.۶	چقدر در بعد سیاسی تأثیر گذار بوده اند	
۱۰۰	۳.۴	۱۹.۴	۲۸.۸	۲۶.۱	۲۲.۳	جمع (درصد)	

T-Test

Group Statistics

Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean	N	گروه	
۰.۰۵۰	۱.۰۲۹	۲.۰۸	۴۳۱	چقدر در بعد سیاسی تأثیر گذار می تواند باشند	تأثیر گذاری در مهندسی فرهنگی در بعد اجتماعی
۰.۰۵۲	۰.۸۶۴	۳.۳۰	۲۷۳	چقدر در بعد سیاسی تأثیر گذار بوده اند	

Independent Samples Test

t-test for Equality of Means						Levene's Test for Equality of Variances				
95% Confidence Interval of the Difference		Std. Error Difference	Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Sig.	F		
Upper	Lower									
-۱.۰۶۶	-۱.۳۶۰	۰.۰۷۵	-۱.۲۱	۰.۰۰۰	۷۰۲	-۱۶.۲	۰.۰۲۴	۵.۱۴۲	Equal variances assumed	تأثیر گذاری در مهندسی فرهنگی در بعد اجتماعی
-۱.۰۷۲	-۱.۳۵۵	۰.۰۷۲	-۱.۲۱	۰.۰۰۰	۶۴۸.۹۰۴	-۱۶.۸۳۳			Equal variances not assumed	

با توجه به اجرای آزمون تی، میزان تفاوت میانگین بین دو متغیر یاد شده، رقمی معادل ۱.۲۲ از ۵ نمره و سطح اعتبار حاصله برابر با ۰.۰۰۰ است. با توجه به اینکه مقدار سطح اعتبار به دست آمده از مقدار ۰.۰۵ کوچک تر است، می توان نتیجه گرفت که فرض یک تأیید و فرض صفر آن رد می شود. به عبارت دیگر؛ بین توانایی تشکل های

بررسی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی ... ۴۹

دانشجویی در تأثیر گذاری مهندسی فرهنگی در بعد اجتماعی و تأثیر گذاری واقعی آنها در دانشگاه، تفاوت معناداری به لحاظ آماری وجود دارد.

فرضیه ۳: به نظر می رسد بین توانایی تشکلهای دانشجویی در تأثیر گذاری مهندسی فرهنگی در بعد فرهنگی و تأثیر گذاری واقعی آنها در دانشگاه تفاوت وجود دارد.

با توجه به جدول ۳، پاسخگویان توانایی تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در بعد فرهنگی را خیلی بالا (دو درصد اصلاً، پنج درصد کم، ۲۱ درصد متوسط، ۴۳ درصد زیاد و ۳۰ درصد خیلی زیاد)؛ ولی اثر واقعی تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در بعد فرهنگی را کم ارزیابی کرده اند (پنج درصد اصلاً، ۳۴ درصد کم، ۴۰ درصد متوسط، ۱۹ درصد زیاد و دو درصد خیلی زیاد). این نتیجه نشان می دهد فاصله توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی در بعد فرهنگی خیلی زیاد است.

جدول ۳: اطلاعات توصیفی میزان تأثیر گذاری در مهندسی فرهنگی در بعد فرهنگی

جمع (درصد)	تأثیر گذاری در مهندسی فرهنگی در بعد فرهنگی					میزان توانایی تأثیر در مهندسی فرهنگی
	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۱۰۰	۱.۵	۵.۲	۲۰.۹	۴۲.۹	۲۹.۵	چقدر در بعد سیاسی تأثیر گذار می تواند باشند
۱۰۰	۴.۷	۳۳.۷	۴۰.۴	۱۹.۲	۲.۰	چقدر در بعد سیاسی تأثیر گذار بوده اند
۱۰۰	۲.۸	۱۶.۵	۲۸.۶	۳۳.۵	۱۸.۶	جمع (درصد)

T-Test

Group Statistics

Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean	N	گروه	
۰.۰۴۳	۰.۹۲۲	۲.۰۷	۴۵۵	چقدر در بعد سیاسی تأثیر گذار می تواند باشند	تأثیر گذاری در مهندسی فرهنگی در بعد فرهنگی
۰.۰۵۱	۰.۸۷۲	۳.۲۰	۲۹۷	چقدر در بعد سیاسی تأثیر گذار بوده اند	

Independent Samples Test

۵۰. فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

t-test for Equality of Means						Levene's Test for Equality of Variances			
95% Confidence Interval of the Difference	Std. Error Difference	Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Sig.	F		
								Upper	Lower
-۱.۰۰۱	-۱.۲۶۵	۰.۰۶۷	-۱.۱۳	۰.۰۰۰	۷۵۰	-۱۶.۸۱۹	۰.۵۵۹	۰.۳۴۱	Equal variances assumed
-۱.۰۰۲	-۱.۲۶۳	۰.۰۶۷	-۱.۱۳	۰.۰۰۰	۶۵۷.۲۴۳	-۱۷.۰۱۶			Equal variances not assumed

با توجه به اجرای آزمون تی، میزان تفاوت میانگین بین دو متغیر یاد شده رقمی معادل ۱.۱۳ از ۵ نمره و سطح اعتبار حاصله برابر با ۰.۰۰۰ است. با توجه به اینکه مقدار سطح اعتبار به دست آمده از مقدار ۰.۰۵ کوچکتر است، می توان نتیجه گرفت که فرض یک تأیید و فرض صفر آن رد می شود. به عبارت دیگر؛ بین توانایی تشکل های دانشجویی در تأثیر گذاری مهندسی فرهنگی در بعد فرهنگی و تأثیر گذاری واقعی آنها در دانشگاه، تفاوت معناداری به لحاظ آماری وجود دارد.

**فرضیه ۴: به نظر می رسد بین توانایی تشکل های دانشجویی در تأثیر گذاری مهندسی فرهنگی و تأثیر گذاری واقعی آنها در دانشگاه تفاوت وجود دارد.**

با توجه به جدول ۴، پاسخگویان توانایی تشکل های دانشجویی در مهندسی فرهنگی را خیلی بالا (دو درصد اصلاً، چهار درصد کم، ۲۵ درصد متوسط، ۳۶ درصد زیاد و ۳۳ درصد خیلی زیاد)؛ ولی اثر واقعی تشکل های دانشجویی در مهندسی فرهنگی را کم ارزیابی کرده اند (چهار درصد اصلاً، ۴۰ درصد کم، ۴۴ درصد متوسط و ۱۳ درصد زیاد). این نتیجه نشان می دهد فاصله توانایی بالقوه و بالفعل تشکل های دانشجویی در مهندسی فرهنگی خیلی زیاد است.

جدول ۴: اطلاعات توصیفی میزان تأثیر گذاری در مهندسی فرهنگی

جمع (درصد)	تأثیر گذاری در مهندسی فرهنگی					میزان توانایی تأثیر در مهندسی	چقدر در بعد سیاسی تأثیر گذار می تواند باشند
	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
۱۰۰	۱.۸	۳.۹	۲۴.۹	۳۶.۰	۳۳.۴		

بررسی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی ... ۵۱

۱۰۰	۴.۲	۳۹.۵	۴۳.۸	۱۲.۵		چقدر در بعد سیاسی تأثیرگذار بوده‌اند	فرهنگی
۱۰۰	۲.۷	۱۷.۷	۳۲.۲	۲۶.۹	۲۰.۵	جمع (درصد)	

T-Test

Group Statistics

Std. Error Mean	Std. Deviation	Mean	N	گروه	
۰.۰۴۹	۰.۹۵۲	۲۰.۵	۳۸۱	چقدر در بعد سیاسی تأثیرگذار می‌تواند باشند	تأثیرگذاری در مهندسی فرهنگی
۰.۰۴۸	۰.۷۵۱	۳.۳۵	۲۴۰	چقدر در بعد سیاسی تأثیرگذار بوده‌اند	

Independent Samples Test

t-test for Equality of Means							Levene's Test for Equality of Variances			
95% Confidence Interval of the Difference		Std. Error Difference	Mean Difference	Sig. (2-tailed)	df	t	Sig.	F		
Upper	Lower									
-۱.۱۶۲	-۱.۴۴۷	۰.۰۷۲	-۱.۳۰	۰.۰۰۰	۶۱۹	-۱۷.۹۹۳	۰.۰۴۵	۴.۰۴۸	Equal variances assumed	تأثیرگذاری در مهندسی فرهنگی
-۱.۱۶۹	-۱.۴۳۹	۰.۰۶۹	-۱.۳۰	۰.۰۰۰	۵۸۸.۲۶۳	-۱۸.۹۶۸			Equal variances not assumed	

با توجه به اجرای آزمون تی، میزان تفاوت میانگین بین دو متغیر یاد شده، رقمی معادل ۱.۳ از ۵ نمره و سطح اعتبار حاصله برابر با ۰.۰۰۰ است. با توجه به اینکه مقدار سطح اعتبار به دست آمده از مقدار ۰.۰۵ کوچکتر است، می‌توان نتیجه گرفت که فرض یک تأیید و فرض صفر آن رد می‌شود. به عبارت دیگر؛ بین توانایی تشکلهای دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی و تأثیرگذاری واقعی آنها در دانشگاه، تفاوت معناداری به لحاظ آماری وجود دارد.

(ز) نتیجه‌گیری

## ۵۲ ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی ۱۴

فرهنگ به عنوان یک سیستم، دارای انواع و اجزایی است. به مهندسی فرهنگ می‌بایست به عنوان یک مهندسی سیستم نگریسته شود. فرهنگ یک جامعه، اساس هویت آن جامعه است. فرهنگ دارای انواعی است و در مهندسی فرهنگ همه این انواع فرهنگ باید مهندسی شوند؛ عاملی که یک ملت را به رکود و خمودی یا تحرک و ایستادگی، صبر و حوصله یا پرخاشگری و بی‌حوصلگی، اظهار ذلت یا احساس غرور و عزت در مقابل دیگران، به تحرک و فعالیت تولیدی یا به بیگاری و خمودی تحریک می‌کند. فرهنگ به عنوان شکل دهنده به ذهن و رفتار عمومی جامعه است. اندیشیدن و تصمیم‌گیری جامعه بر اساس فرهنگی است که بر ذهن آنها حاکم است. (ابراهیمیان، ۱۳۹۱: ۱۲۴-۱۲۳)

پژوهش حاضر، به بررسی تجربی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی در دانشگاه از نگاه دانشجویان پرداخت.

بر اساس یافته‌های این تحقیق که توانایی بالقوه تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی را دو درصد اصلاً، پنج درصد کم، ۲۱ درصد متوسط، ۴۳ درصد زیاد و ۳۰ درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند، نشان می‌دهد توانایی بالقوه تشکلهای دانشجویی خیلی بالا ارزیابی شده است؛ در عین حال، پاسخگویان اثر واقعی تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی را پنج درصد اصلاً، ۳۴ درصد کم، ۴۰ درصد متوسط، ۱۹ درصد زیاد و دو درصد خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند که این نشان می‌دهد توانایی بالقوه تشکلهای دانشجویی پایین ارزیابی شده است. نتیجه آنکه، فاصله توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی در مهندسی فرهنگی خیلی زیاد است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که در ابعاد مهندسی فرهنگی (اجتماعی، سیاسی و فرهنگی) نیز همین نتایج به دست آمده و فاصله توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی در تأثیرگذاری مهندسی فرهنگی در دانشگاه خیلی بالاست.

مسئله دانشجویان به عنوان صاحبان و مروجان فرهنگ به نسلهای بعدی، می‌توانند بهترین شرکای مدیریت نظام فرهنگی و مجری برنامه‌های توسعه فرهنگی باشند. البته این بهترین الگو برای هرگونه مهندسی در عرصه فرهنگی است که بر پایه آن، دولت حامی، ناظر و سیاستگذار است و دانشجویان مروج و مجری و اداره کننده؛ چیزی که روح کلی برنامه‌های توسعه و مبتنی بر چشم‌انداز بیست ساله کشور نیز هست.

در نهایت، با اجرای مهندسی فرهنگی باید شاهد اتفاقات ذیل در حوزه فرهنگی کشور باشیم:

- اعتلای معرفت دینی و درونی شدن و ارتقای ارزشهای فرهنگ دینی و ملی و انقلاب اسلامی در همه ابعاد در دانشگاهها مورد تأکید قرار گیرد.
- نهادها و دستگاههای فرهنگی کشور ساماندهی و هماهنگ شوند.



### ۵۳ ♦ بررسی میزان تفاوت توانایی بالقوه و بالفعل تشکلهای دانشجویی ...

- مصونیت فرهنگی جامعه، به ویژه نسل جوان، به عنوان جهت گیری اصلی سیاستهای فرهنگی کشور تلقی شده، در این راستا ارتقای ایمان و ارزشهای معنوی و اخلاقی، زمینه ساز مناسب برای شکوفایی معرفت و خلاقیتهای علمی، پژوهشی، فرهنگی و هنری مدنظر قرار گیرد. (همان: ۱۴۶)

در جمع بندی نهایی می توان گفت هر چه توانایی بالقوه تشکلهای دانشجویی به توانایی بالفعل تبدیل شود، می توان شاهد تأثیر بیشتر این تشکل در مهندسی فرهنگی شد. در این تحقیق مشخص شده است که تشکلهای دانشجویی می توانند تأثیر زیادی در مهندسی فرهنگی در دانشگاه داشته باشند. هر چند فعلاً سهم آنها در مهندسی فرهنگی کم است، ولی می توان با یک برنامه ریزی منسجم و هدفدار، در آینده شاهد تأثیر بیشتر آنها در عرصه فرهنگی دانشگاه بود.

#### پیشنهادها

- برنامه ریزی برای مشارکت نظام مند دانشجویان و نهادهای دانشجویی در چارچوب قوانین و مقررات برای اجرایی کردن امر به معروف و نهی از منکر و طراحی و استقرار نظام جامع انگیزشی و تشویقی مربوط و حمایت قانونی و رفع موانع.
  - برنامه ریزی برای بهره گیری از فرصتهای معنوی و تربیتی مناسبتها و ویژه همچون: عاشورا، لیالی قدر، اعتکاف، عرفه، عید غدیر، نیمه شعبان و سایر مناسبتها و جشنهای میلاد ائمه اطهار(ع).
  - حاکم نمودن منطق راهبری و مدیریت اسلامی بر نظام تصمیم گیری دانشگاه.
  - ساماندهی و هدایت تشکلهای دانشجویی فعال در زمینه های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی موجود در جهت تقویت ارزشهای فرهنگ اسلامی و نظارت بر آن.
- تهیه طرح جامع ایجاد و گسترش تعاون و مشارکت عمومی و مدیریت کلان تشکلهای دانشجویی و شبکه های اجتماعی و ارتقای کارکردهای آن در سطوح رشته، گروه، دانشکده و دانشگاه مبتنی بر آموزه های اسلامی و انقلابی با تأکید بر محوریت مساجد.



### منابع

- ابراهیمیان، سید حسین (۱۳۹۱). «بازخوانی مفهوم مهندسی فرهنگی و آسیب‌شناسی فرهنگی در نظام آموزش عالی». فصلنامه مطالعات قدرت نرم، سال دوم، ش ۵ (بهار): ۱۵۰-۱۲۱.
- امام خمینی، سید روح‌الله (بی‌تا). صحیفه نور. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- سایت شورای عالی انقلاب فرهنگی <http://mh.farhangoeelm.ir/Home>
- سایت دانشگاه آزاد اسلامی استهبانات/حوزه فرهنگی، فرهنگ از دیدگاه مقام معظم رهبری، <http://iauest.ac.ir/41.html>. (به نقل از مقام معظم رهبری).
- سبحانی‌نژاد، مهدی؛ عبدالله افشار و محمد نوروزی (۱۳۸۸). «تبیین جایگاه رسانه ملی در ساختار مهندسی فرهنگی کشور به منظور مواجهه پویا با تهاجم فرهنگی غرب». ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال چهارم، ش ۳۸-۳۷.
- صادق‌زاده، علیرضا و مهرداد احمدی (۱۳۸۷). «آسیب‌شناسی مدیریت نظام آموزشی کشور و تأثیر آن بر وضعیت موجود نظام آموزشی». مهندسی فرهنگی، ش ۱۶-۱۵ (فروردین و اردیبهشت).
- صالحی امیری، سیدرضا و جواد کمال‌آبادی (۱۳۸۷). بررسی تأثیر تعاملی فرهنگ سنتی در توسعه فرهنگی و نقش مدیریت در آن. تهران: [بی‌نا].
- فاضلی، نعمت (۱۳۸۶). شهروندی فرهنگی و فرهنگی شدن شهروندی. تهران: [بی‌نا].
- فرهی بوزنجانی، برزو (۱۳۸۶). درآمدی بر تفکر مهندسی، تفکر فرهنگی، مهندسی فرهنگ و مهندسی فرهنگی کشور. تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- مهردوست، حسین؛ نادی علیزاده و محمدرضا رعیتی (۱۳۹۰). «بررسی نقش معلمان در مهندسی فرهنگی کشور (مطالعه موردی معلمان مقطع متوسطه منطقه ۵ آموزش و پرورش شهر تهران)». مجله مدیریت فرهنگی، سال پنجم، ش ۱۴ (زمستان): ۴۷-۳۳.
- ناظمی، مهدی (۱۳۸۴). مهندسی فرهنگ، مهندسی فرهنگی و مدیریت کشور در نگاه مقام معظم رهبری (قسمت دوم)، خبرگزاری فارس.
- نیکومرام، هاشم؛ اسماعیل کاوسی و حوریه سادات (۱۳۹۰). «نقش مهندسی فرهنگی در توسعه اخلاق شهروندی». فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، سال سوم، ش ۵: ۷۱-۸۷.
- Davidoff, P. & T.A. Reiner (1973). "A Choice Theory of Planning". In 6 499 rep), Oxford: Pergamon. 1Faludi A. (Ed.). A Reader in Planning Theory).

- Ebrahimian, Seyyed Hossein (2012). "**Cultural Engineering and Cultural Pathology in Supreme Education System**", *Quarterly Journal of Soft Power Studies*, Vol.2, No.5.(Spring):150-121
- Farahi Boozanjani , Borzoo(2007), "**Engineering View , Cultural View and Culture Engineering of Iran**"Tehran: Supreme Council of Cultural Revolution.
- Fazeli , Nemat (2007) ."**Cultural Citizenship and Citizenship Culture** " .Tehran.
- <http://farsi.khamenei.ir>
- <http://iauest.ac.ir/41.html> /Cultural Branch , Culture from View Point of Supreme Leader. Islamic Azad University
- Imam Khomeini, Seyyed Rohollah. "**Sahifeh Noor**" .tehran: Islamic Culture and Guidance Ministry.
- Mehrdoost , Hossein ; Nadi Alizadeh and Mohammad Reza Rayati(2011) ."**the Role of Teachers in Cultural Engineering( Case Study: Teachers of 5 Restrict of Tehran Education Organization)**, *Journal of Cultural Management* , Vol.5, No.14 ( Winter): 33-34
- Nazemi , Mahdi (2005) . "**Culture Engineering, Cultural Engineering and Management from Viewpoint of Supreme Leader (Second Part)** . Fars Corporation.
- Nikoomaram , Hashem ; Esmail Kavousi and Hoorieh Sadat (2011) ."**the Role of Cultural Engineering in the Development of Citizenship Moralities**".*Quarterly Journal of City Managment* ,Vol.3,No.5:71-87
- Robbins, Stephen P. (1987). **Organization Theory**. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall International.
- Sadegh Zadeh , Alireza and Mehrdad Ahmadifar (2008) ."**Pathology of Suprim Educational System and the Effects on Current Educational System Situation in Iran**" *journal of cultural engineering* , no. 15-16.
- Salehi Amiri , Seyyed Reza and Javad Kamal Abadi (2008)."**The Effect of Tradisional Culture on Cultural Development and the Rule of Management** "Tehran.
- Sobhani Nejad, Mahdi ; Abdollah Afshar and Mohammad Noroozi(2009)."**The Place of National Media in Cultural Engineering Structure of the Country in Confrontation with Western Cultural Attack**" *Mouthly Journal of Cultural Engineering*, Vol.4, No.37-38.
- Suprim Council of Cultural Revolution, <http://mh.farhangoelm.ir/Home>